

Notes de llenguatge sobre el «Diari 1918», de J.V. Foix

ALBERT JANÉ

L'aparició, encara recent, del volum (un volum voluminós, si se'ns permet l'expressió) *Diari 1918*, de J.V. Foix, a cura de Joan R. Veny-Mesquida¹, que aplega la totalitat de les proses poètiques que integren el famós diari de Foix, o que s'hi relacionen directament, ens ha emmenat a una lectura atenta d'aquests textos memorables amb el propòsit afegit de treure algunes conclusions sobre el llenguatge de qui ha estat considerat com un dels escriptors més rigorosos i exigents en aquest aspecte, tan fonamental, de la seva obra literària.

No cal dir que Joan R. Veny-Mesquida (que signa així amb el propòsit evident de diferenciar-se del seu pare, l'il·lustre dialectòleg Joan Veny i Clar) ha dut a terme un treball realment notable i meritori, però el nostre objectiu no és pas de fer la valoració detallada que mereix. Ens limitarem a dir que el seu estudi introductor ocupava les dues-centes pàgines inicials d'aquest extens volum i que en la seva edició ha tingut en compte totes les anteriors de la prosa de Foix i tota la documentació de diverses fonts, incloent-hi la de l'arxiu del poeta. També escau d'indicar que els quatre reculls bàsics d'aquest volum havien aparegut amb els títols *Del «Diari*

1918», L'estrella d'En Perris, Darrer comunicat i Tocant a mà..., més un bon aplec de textos anteriors i uns altres de complementaris. El recull no inclou, però, *Catalans de 1918*. Té mil pàgines justes (incloent-hi les pàgines inicials amb els crèdits i l'índex final). Veny-Mesquida qualifica *Diari 1918*, de J.V. Foix, de «fita d'una de les millors proses de la literatura catalana de tots els temps». No sembla pas cap afirmació exagerada sinó, ben al contrari, perfectament justificada.

En el present treball ens limitarem a considerar dos aspectes del llenguatge de la prosa de Foix (deixant-ne alguns altres per a una altra ocasió): l'ús de la conjunció *com* introduint subordinades completives i la determinació anafòrica del complement directe. Cal remarcar, de nou, que l'interès que han de merèixer les observacions sobre aquests dos punts tan específics ve determinat pel reconegut i extrem rigor de Foix en l'ús del llenguatge.

La conjunció *com* introduint subordinades completives

[1] ... i la quitxalla mirava quietament com els cadiraies treballaven (Antoni Rovira i Virgili, *Teatre de la natura*, p. 48).

En aquest exemple introductor, que hem volgut citar d'un text d'un altre prosista il·lustre, la conjunció que uneix l'oració subordinada al verb de la principal, *mirar*, no és *que* sinó *com*, que amb prou feines si conserva un valor modal residual: *com* és aquí, en realitat, una conjunció completiva, si es vol, quasi-completiva, gairebé equivalent a *que*. I, de fet, el verb *mirar*, amb el valor de «contemplar», no admet sinó la conjunció *com* per a la introducció de la subordinada en funció de complement directe.

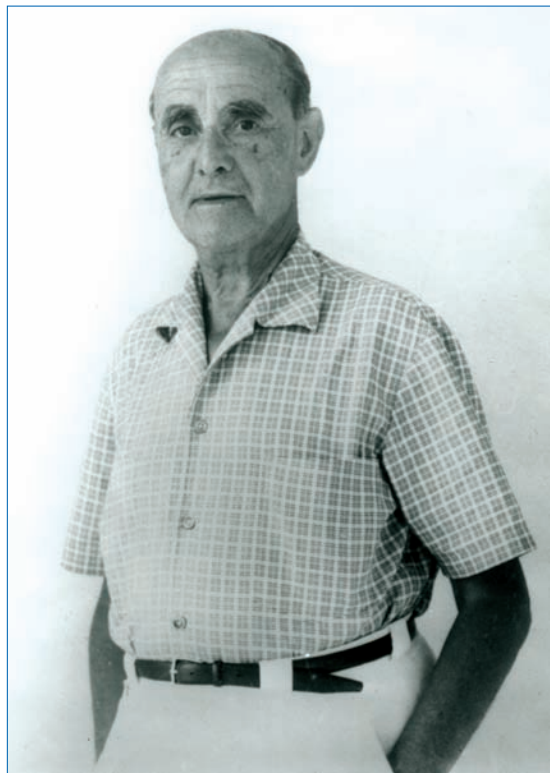

FOTO: D'HARVILLE

J.V. Foix. El Port de la Selva (22-09-1966)

Les referències a aquest ús de *com* en les nostres gramàtiques i els nostres diccionaris són molt escasses. No n'hi ha cap en el *Diccionari d'ús dels verbs catalans*, de Jordi Ginebra i Anna Montserrat, (a l'artile *mirar*), que recull tantes i tantes possibilitats de frases verbals. Només n'hem sabut trobar constància en el Diccionari Alcover-Moll: «Introdueix frases substantives, equivalent a la conjunció *que*. a) Amb el verb en indicatiu: *Recordà-se de les grans riqueses [...] e com era en càrrec de mantenir la gran casa*. Llull, *Blanquerna*. *Se meravellava de la gent de aquest món com tan poch coneixien e amaven Déu*. Llull, *Fèlix*. *Feien saltar un home qui'ls dix com aquella nau era de socós*. J. Martorell, *Tirant*. b) Amb el verb en subjuntiu: *Cascun element cerca com pusca aver simplicitat per si mateix*. Llull, *Doctrina pueril*.»

És molt possible, naturalment, que n'hi hagi altres referències que no hàgim reeixit a localitzar.

¹. J.V. Foix. *Diari 1918*. Edició i estudi Joan R. Veny-Mesquida. Institut d'Estudis Catalans, Bibl. Fil., LI, Barcelona 2004.

En les proses del *Diari 1918* trobem un ús freqüent de construccions amb aquest *com* completiu, no solament amb el verb *mirar*, el qual, com hem dit, no sembla admetre'n cap més, sinó també amb el verb *veure* i amb altres verbs, generalment de percepció.

- [2] Miren tendrament com els joves fem les nostres curses al voltant de la plaça... (p. 241).
- [3] Jo, distret tot mirant com la seva mare encubellava davantals en aigües àcides... (p. 431).
- [4] Mira com s'acosten, tumultuosos, els soldats que assetgen el crepuscle amb armes fulgents al puny (p. 463).
- [5] ... he vist com, mal arrecerades sota un saüc, dues velles bescanviaven pells de cabra i palets de riera manuscrits (p. 343).
- [6] En entrar a la cambra de la donzella l'hem vista, de la finestra estant, com intentava de cobrir la seva nuesa amb fullaraca sideral (p. 359).
- [7] ... he vist com centenars d'hommes desmallaven al llarg de la platja (p. 367).

N'hi ha encara molts més exemples amb els verbs *mirar* i *veure*, que creiem que és innecessari de reproduir. Vegem, ara, els de les construccions formades amb altres verbs:

- [8] No cal dir com de segle en segle augmenten les llegendes que fan més paorosa l'existència anterior (p. 241).
- [9] Era un pastor anglicà, i em volia demostrar com els miracles més bells s'han esdevingut a la mar (p. 267).
- [10] Tu i jo aleshores [...] contemplarem, callats, com s'amaga la lluna darrere la negra muntanya inaccessible que tanca la vila (p. 325).
- [11] Quan guaitàvem, a hora baixa, amagats darrere les conques apilades de l'adober, com el teu pare enratjava desmesurades rodes invisibles... (p. 345).
- [12] He sentit com els esperits queien al corrent de l'aigua amb dring de vidre... (p. 359).
- [13] Contemplem, amb mi, com s'esfellen els tints del capvespre... (p. 443).
- [14] Aquest matí ha vingut una dona, coneguda de casa, a contar com la seva filla –que conec prou per haver-hi ballat– era trastocada (p. 571).
- [15] ... i contempla com passa un vol de garius, sense cap dany, damunt un cràter bullós amb fúria de foc (p. 717).

Si en alguns dels exemples anteriors es pot encara apreciar un lleu matís modal en el valor de la conjunció *com* és, certament, residual.

En l'exemple següent [16], en lloc de *com* trobem *de quina manera*, que és l'equivalent o definició de *com* quan

té valor modal. Però en aquest cas podem observar una atenuació notable del valor modal de la locució *de quina manera*, en la qual veiem més aviat una funció merament completiva:

- [16]... ens amagarem sota les voltes de la farmàcia per espigar de quina manera la lluna es deixaria atreure per aquell aparell enginyós d'alumini (p. 303).

També trobem, en les proses del diari de Foix, alguns exemples d'oracions construïdes normalment amb el verb *veure* i la conjunció completiva *que*, però hi són més aviat escassos. Hi ha, certament, aquells casos en què el verb de la subordinada no és cap verb d'acció, que no sembla que admetin l'enllaç amb la conjunció *com*:

- [17] En moure la palanca per baixar tot planejant, hem vist que el camp d'on havíem pres volada era un llac vastíssim... (p. 583).
- [18] En arribant a la màquina, he vist que no hi havia ni conductor ni fogaió... (p. 605).

En l'exemple següent [19], en canvi, el verb de la subordinada és d'acció, i s'hauria pogut construir també amb la conjunció *com*. Escau de comparar-lo amb el [20] per adonar-se que aquests dos mots d'enllaç, *que* i *com*, hi són perfectament intercanviables:

- [19] He vist clar, no m'ho negaràs, Lluïsa, que et senyaves (p. 577).
- [20] ... i, desvetllats del tot, hem vist com posàvem, sense que hi féssim res, en una pista sense fites... (p. 583).

Cal dir, finalment, que trobem també algun exemple en què el mot d'enllaç, de fet equivalent a *que*, és *quan*, que conserva encara un cert valor temporal, però ja molt atenuat:

- [21] Més tard, l'he vista quan amagava uns papers (p. 453).

El complement de l'acusatiu

Foix sol determinar anafòricament el nom que fa de complement directe o acusatiu amb aquest procediment tan car als nostres preceptistes: el pronom *en*. No hi ha dubte que és un recurs que serveix admirablement l'estil, cenyit i cisellat alhora, pirinenc, com deia ell mateix, de la seva prosa. Els exemples de construccions resoltes amb aquest procediment que trobem en aquest treball que comentem són innumbrables:

- [22] Més alta que l'Himalaia [*sic*], ningú no n'ha explorat encara l'altre vessant (p. 325).

- [23] ... una contrada on unes petites piràmides de fang blanc m'han recordat... Amb rars instruments de precisió n'he calculat les dimensions i els implícits abismes (p. 347).

- [24] ... han sortit cap a la Plaça de la Font. Han hissat un bou mort de fresc dalt el pal que en centra el perímetre (p. 351).
- [25] Al punt de mitja nit, estesa la roba de la fadrina al terradet contigu al teulat, l'hem picada amb estris del camp i vares de freixe, i n'hem espolsat el malefici (p. 359).
- [26] ... un vidre quadrat de grandor extrema. Ningú, ni nosaltres mateixos, no en sabia la destinació (p. 429).
- [27] ... m'ha demanat si, per una nit, volia encarregar-me del llum. Hem pujat a la torre, me n'ha ensenyat el mecanisme i m'ha donat les claus (p. 493).
- [28] S'ha tret el tapaboques i ha cantat una cançó fresca i mordaç... Li he dit si en recordava el nom (p. 501).

Escau de fer observar que en la primera edició del recull de proses de Foix de què forma part el fragment de l'exemple [23] (*Del «Diari 1918»*), hi ha un terme possessiu que va ser eliminat en el text de les edicions posteriors. Deia: ... *n'he calculat les dimensions i LLURS implícits abismes*. En el text de la versió definitiva, hem d'entendre que el pronom *en* (*n*) és el determinatiu alhora de *les dimensions* i de *els implícits abismes*, mentre que en la versió primitiva calia entendre que l'antecedent del possessiu havia de ser *les dimensions*.

Observem també, en l'exemple [27], al costat de *el mecanisme*, determinat pel pronom, *les claus* sense determinatiu. Cal convenir que potser sí que *el mecanisme* demana un determinatiu més que no pas *les claus*, però en aquesta qüestió, certament, no és pas d'aplicació, com a vegades es pretén, cap norma de distribució amb un valor absolut.

L'exemple [28] és, sens dubte, el més artificios. De fet, en el llenguatge popular que Foix deia que volia reflectir en la seva prosa, es diria *si recordava com es deia*.

En l'exemple següent, que escau de reproduir també en aquest punt, el terme determinat pel pronom *en* no és, en realitat, el complement directe sinó el subjecte del verb, el subjecte anomenat completiu o complementari, que es comporta igual que un complement directe:

- [29] ... a la línia de l'horitzó, de l'arabesc de les enormes madrepores

monstruoses, en resta una vaga fosforescència (p. 273).

Al costat de la majoria de casos resolts amb el pronom *en*, no deixem de trobar exemples de construccions que, idènticament, també s'haurien pogut resoldre amb el mateix pronom, però en les quals l'autor es va decidir per la solució alternativa del terme possessiu:

[30] L'ombra del campanar tomba agònica damunt el passeig, i un número 12 fosforescent la tatua recurrent els seus membres convulsos (p. 245).

[31] M'assegurava que eren dos-cents els joves del poble que tenien un cavall negre com el meu. Però vaig espia una a una llurs estables i vaig comprovar el seu engany (p. 217).

[32] Què em pot sorprendre si avui he vist saltar de cop els lloms dels meus llibres i he descobert la putrefacció cancerosa que destrossa llurs entranyes? (p. 227).

[33] ... he petjat, durant una horassa, la neu inicial, i he copiat, en el quadern de paper d'Armènia, les seves empremtes confidencials (p. 397).

[34] Damunt les corbes de llum on, entre ordís, neixen les hores, plantarem llurs noms escrits amb colorants vidents (p. 399).

[35] L'ala freda de l'aire de la nit protegia, de nou, llurs pensaments (p. 447).

[36] Tot de dames americanes, amb capes transparents que fan més ostensible llur esveltesa, hi munten i hi cavalquen... (p. 485).

[37] Jo tampoc no l'he vist mai. Conec la seva existència pel seu renill espantós i pels terribles senyals ovoïdes que... (p. 911).

En els exemples següents l'ús del terme possessiu en lloc del pronom *en* no és opcional, com en els casos anteriors, sinó obligat:

[38] ... al fons de l'horitzó mil ales blaves han abatut llur vol (p. 311).

[39] Tot acostant-nos-hi, la imatge, en metamorfosi, modificava la seva aparença (p. 339).

[40] En entrar a la cambra de la donzella l'hem vista, de la finestra estant, com intentava de cobrir la seva nuesa amb fullaraca sideral (p. 359).

[41] A mitja part, les noies, tot intentant d'encotillar llur natura frondosa, ens han imprecat braços en creu (p. 351).

[42] Han passat davant nostre capcots i xollats, i, ullmarcit, han guaitat des de l'erol de la Vila, els camps i llur fam sòlida (p. 343).

[43] Ja, més tard, una dolça pluja esborrava el pujol i els seus vinyars, el mar, l'oliverar i els pins (p. 367).

[44] El Consell de la Vila, amorós de novetats, ha fet saber als qui entrem enguany en quintes, d'haver ordenat la nostra mobilització per a un servei d'utilitat comuna (p. 411).

Efectivament, en els quatre primers exemples d'aquest grup, és a dir, [38], [39], [40] i [41], l'antecedent del possessiu que fa de terme complementari del complement directe és el subjecte del verb *i*, per tant, no és susceptible de ser representat pel pronom *en*. En els dos exemples següents, [42] i [43], l'antecedent del possessiu dels sin-

meus, vaguen per camps, masos i torreneres, i cerquen llur destinació incerta a l'angoixa de la llum. Aigües, cigales i tantes de remors confidencials, i les veus latents en els canyars celen llur presència (p. 437).

[46] L'ocupen milers de persones de tots sexes, braços plegats, mirant-se i observant-se els uns als altres, estranyats de conèixer-se sense saber qui són, capficats com si meditessin per descobrir raons que justificassin llur presència a la plataforma sense confessar-ne l'únic propòsit: veure el rei de qui tant parlen (p. 723).

... m'ha demanat si, per una nit, volia encarregar-me del llum.
Hem pujat a la torre, me n'ha ensenyat el mecanisme i m'ha donat les claus.

tagmes *llur fam sòlida* i *els seus vinyars* és el terme que el precedeix, coordinat amb la conjunció *i*, com a primer component d'un complement directe complex *i*, per tant, l'ús del pronom *en* hi és també impossible. Pel que fa a l'últim cas [44], en què l'antecedent és el grup *els qui entrem enguany en quintes*, és a dir, *nosaltres* (un sintagma de primera persona, això és, no de tercera persona), es podria, potser, considerar la possibilitat de representar-lo també per mitjà del pronom *en*, però es tracta d'una solució, en tot cas, molt excepcional.

Prenem en consideració, tot seguit, dos breus fragments de la prosa de Foix que ens poden acabar d'il·lustrar sobre la doble possibilitat de representar per mitjà del pronom *en* i del terme possessiu el determinatiu anafòric del complement directe:

[45] A migdia, que és l'hora de la por viril, els fantasmes solars, gegants o pig-

En el primer d'aquests dos fragments [45], trobem dos complements directes determinats per un terme possessiu: *llur destinació incerta* i *llur presència*. En el primer cas, l'ús del terme possessiu és obligat, car l'antecedent, *els fantasmes solars*, és el subjecte del verb. En el segon cas, en canvi, no es dona aquesta circumstància (l'antecedent és el mateix, però no fa de subjecte, que és *les veus latents...*), i, per tant, en lloc del possessiu hi hauria escaigut també el pronom *en*: ... *les veus latents en els canyars en celen la presència*.

En el segon fragment [46] trobem també dos complements directes consecutius, el primer determinat per un terme possessiu, *llur presència*, i l'altre pel pronom *en*, *confessar-ne l'únic propòsit*. Ens podríem preguntar si hi ha cap raó que justifiqui aquesta doble solució. Des d'un punt de vista estrictament gramatical no en sabem veure

Fundada el 1886

PASTISSERIA
BOMBONERIA
CONFITERIA
GELATERIA

Major de Sarrià, 57
08017 BARCELONA
Tels. 93 203 07 14 / 93 203 00 04

Pl. de Sarrià, 12-13
08017 BARCELONA
Tel. 93 203 04 73 / Fax 93 280 65 56

cap. En rigor, tant s'hauria pogut dir ... *raons que en justificuessin la presència a la plataforma sense confessar-ne l'únic propòsit*, és a dir, amb el pronom *en* en tots dos casos, com ... *raons que justificuessin llur presència a la plataforma sense confessar llur únic propòsit*, això és, amb el terme possessiu en els dos complements. No ens costa gaire de suposar dues raons que potser poden abonar la doble solució. La primera és que l'antecedent de *presència* és animat (*milers de persones*), cosa que, generalment, més aviat afavoreix la solució amb el possessiu, i en canvi l'antecedent de *l'únic propòsit* podríem creure que és inanimat: *llur presència*. I la segona raó podria ser l'allunyament, en el primer cas, de l'antecedent, que sembla que convidi a defugir la seva representació anafòrica per un pronom feble. Però també és possible que no hi hagi res de tot això, i que l'autor s'hagi deixat menar lliurement pel seu sentit del ritme i de l'eufonia de la frase.

Indiquem a continuació uns quants exemples en què l'antecedent és una designació personal o personificada (*la lluna* en l'exemple [48]), en què la funció de determinatiu anafòric del complement directe ha estat confiada al datiu dit possessiu:

[47] Em va respondre que els dilluns santa Eulàlia li feia la feina (p. 257).

[48] Els ocells, a milers, brollaren del fons de les xemeneies i li volien buidar els ulls (p. 327).

[49] Els de casa la senyen en hores sulfuroses, i avui han aprofitat el pleniluni per a llevar-li els mals esperits (p. 359).

[50] Perquè era el seu sant, l'Emília ha cenyit l'embull de cabells que li enfosqueix els ulls, amb una llaçada de vellut vermell (p. 433).

En l'exemple següent, el datiu possessiu apareix duplicat pel pronom *en*, duplicació excepcional en els textos de Foix, i que ha persistit en les edicions successives d'aquest text (del recull *Darrer comunicat*) sense que, aparentment, hagi cridat l'atenció de cap dels qui hi han intervingut, potser perquè es tracta d'un text realment esplèndid, d'una gran bellesa, que convida poc a l'observació d'aquestes minúcies gramaticals:

[51] ja no hi ha mots per a dir [...]. Els han passats per la mola dels màrtirs, els han penjats a la forca més alta [...], **els n'**han llevat la pell, l'han assecada... (p. 617).

Heus ací, finalment, alguns exemples amb el complement sense cap determinatiu específic, i en què la determinació, doncs, es dedueix pel context:

[52] El carter, esmarrit, m'ha donat un plec de cartes perquè les lliurés, i m'ha deixat la bicicleta (p. 363).

[53] He recolzat la bicicleta a la paret de cal baster quan, en tardant, tornaven les noies de costura. He mig obert la porta per veure si hi havia ningú... (p. 435).

[54] Al camp hi havia, a punt d'enlairar-se, milers d'aeròstats inflats... Ja els aeronautes, preparats, aguantaven els governalls amb mà ferma... (p. 535).

[55] Quan van arribar al replà on tots anàvem, van pitjar la porta i, sense trucar abans, van entrar (p. 633).

[56] ... la Paret ultrasecular de carreus antics i pedres de tot gruix i temps, va caure amb el terrabastall de les roques [...] El veïnat va cuitar a aplegar-se per acordar la reconstrucció (p. 777).

Com ja s'entén perfectament, els determinatius sobreentesos dels acusatius que apareixen en aquests exemples són, respectivament, *el carter*, *cal baster*, *els aeròstats inflats*, *el replà* i *la Paret*.◆